

Aarhus School of Architecture // Design School Kolding // Royal Danish Academy

Betragtningmåder og normativitet

Steinø, Nicolai

Publication date:
2000

Document Version:
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Steinø, N. (2000). *Betragtningmåder og normativitet.*

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

COPYRIGHT-NOTE

Dette er et arbejdsblad, og må refereres eller citeres som sådant i overensstemmelse med gængse akademiske regler. Det må ikke udnyttes kommercielt på nogen måde, eller publiceres i nogen form uden forfatterens udtrykkelige tilsagn.

BETRAGTNINGSMÅDER OG NORMATIVITET I BYTEORIEN

NICOLAI STEINØ
Arkitekt maa, PhD-studerende
Arkitektskolen i Aarhus

nicolai.steinoe@a-aarhus.dk

Maj 2000

Byteorien er en samlebetegnelse for de vidensgrene der beskæftiger sig med relationerne mellem den fysiske verden og den del af den sociale verden inden for det rum og den skala, som almindeligvis betegnes som 'byen'. I og med at byteorien behandler både rummet og det sociale er den i sin karakter interdisciplinær. Den påkalder sig dermed interesse fra flere af både samfundsvidenskaberne og de humanistiske videnskaber, og dens bidragydere har således baggrund i forskellige vidensgrene, og trækker hver især på både sociologi, humangeografi, psykologi, historie og filosofi. Denne mangfoldighed af vidensgrene, såvel som vidensgrenenes interne diskurser har ført til dannelsen af forskellige skoler indenfor byteorien. Det har betydning for både vægtningen af rummets forhold til det sociale, såvel som for overvejelserne over, hvilke relationer der er mellem rummet og det sociale.

Overordnet set kan man skelne mellem tre forskellige hovedretninger indenfor byforskningen. Dels bysociologien som undersøger de sociale processer der udvikler sig i, og karakteriserer det urbane, dels en politisk-økonomisk orienteret bygeografisk retning der undersøger de strukturelle forhold der former og bestemmer byernes udvikling, og endelig en bypolitologisk orienteret retning der undersøger lokalstaten og det lokalpolitiske (Lindboe 1988).

Sociologien er den videnskab der beskæftiger sig med relationer mellem mennesker. Spørgsmålet om hvorvidt, og i hvilket omfang, rummet – den fysiske verden – har betydning for relationer mellem mennesker – den sociale verden – har været genstand for skiftende interesse og vægtning in-

denfor sociologien. Den del af sociologien som har forholdt sig til rummet betegnes almindeligvis bysociologi eller, med Tonboes (1993) mere neutrale betegnelse, for rummets sociologi.

Bysociologien, der har sit udspring i de tidlige tyske sociologers arbejde som tog afsæt i den sociale realitet i de nye, fremvoksende storbyer som Berlin og Wien, blev for alvor sat på dagsordenen af mellemkrigstidens amerikanske sociologer der var tilknyttet det der skulle blive kendt som Chicagoskolen. Deres afsæt var, ligesom tyskernes, de nye storbyers – nu især Chicagos – nye betingelser for det sociale liv. Det var dermed storbyen som sådan der var undersøgelsesobjektet.

Her over for står især den senere neomarxistisk orienterede sociologi, som tog afstand fra Chicagoskolens position, idet man fandt at byen og dens socialitet var grundlæggende betingede af samfundsstrukturen i form af 'den kapitalistiske produktionsmåde'. Det var således ikke byen der havde konsekvenser for det sociale, men samfundsstrukturen der havde konsekvenser for både byen og det sociale. At betragte rummet som en parameter i forhold til det sociale blev afvist som uvidenskabeligt, og som 'rum-fetichisme'.

Geografien har også været præget af forskellige skoler, men geograferne har, naturligt nok, ikke haft de samme problemer med rummet, eftersom det er det centrale for deres vidensområde. Omvendt er de imidlertid blevet kritiseret for at tillægge rummet for stor betydning i forhold til det sociale.

Det kan umiddelbart være vanskeligt danne sig et overblik over, hvad der er byteoriens felt. Det skyldes ikke blot de mange vidensgrene og skolers interesse for feltet, men også deres forskellige perspektiveringer af det, eller – med andre ord – hvilke betragtningsmåder de anlægger.

En forskel i tilgang ligger i, hvilket skalamæssigt betragtningsniveau der anlægges. Nogle behandler således den socio-rumlige relation på det overordnede, strukturelle niveau, (Castells, Harvey), mens andre fokuserer på mikro- eller aktørniveauet (Sennett). Endnu andre forsøger at anlægge en bred betragtningsvinkel der spænder fra aktør til struktur (Lefebvre). De forskellige niveauer kan i denne sammenhæng relatere både til det sociale – samfund kontra individ/gruppe, og til de forskellige rumlige skalaniveauer.

En anden forskel i tilgang ligger i forskellige opfattelser af rummet som begreb. Det rent fysiske rum kan betragtes både som udstrækning og som afgrænsning. Rummet som udstrækning har betydning for distribution af anvendelse og overvindelse af afstand i to dimensioner, mens rummet som afgrænsning har betydning som konkret 'materiel' i tre dimensioner der virker i forhold til det enkelte individ, hvad enten det er befordrende eller forhindrende. Rummet kan også, som hos Lefebvre, opdeles efter konceptuelle forskelligheder som det absolutte rum (naturens rum), det opfattede

rum (kulturens rum, rummet som middel og udtryk eller arkitekturens og byens rum) og det abstrakte rum, forstået som rummet som bytteværdi (Tonboe 1993:384-5).

Endnu en forskel i tilgang ligger i forståelsen af relationen mellem det sociale og det rumlige. Denne relation kan forstås som en ensidig fra det sociale mod det rumlige, hvor hovedvægten ligger på at forklare rummet ud fra det sociale. Den kan også beskrives som dialektisk, det vil sige at rummet og det sociale indgår i en vekselvirkning, hvor både det sociale og rummet så at sige besidder en egen kraft, som indvirker på forholdet. Der er dem der mener at dette er at tillægge rummet, som en i princippet død ting, en mystisk kraft, som der ikke er belæg for, vil derimod beskrive relationen som en dualisme, hvor begge dele nok har betydning, men hvor rummet ikke kan siges at have en egen kraft, men blot reflekterer det sociale. Der ud over er der dem der mener at det rumlige og det sociale ikke kan skilles ad men derimod optræder som en dualitet. Endelig er der dem der, som Østerberg, mener at tingene er mere nuancerede, og at visse forhold således må beskrives som ydre relationer, der består uafhængigt af om elementerne bringes sammen eller ej, mens andre må beskrives som indre relationer, som består i kraft af elementernes sammenbringeren (ibid.).

Afhængigt af hvilket perspektiv der anlægges og hvad der fokuseres på, kan der udsiges noget forskelligt om relationen mellem rummet og det sociale. Disse forskellige udsagn er ikke nødvendigvis i modstrid med hinanden, men kan tvært imod udgøre nyttige supplementer til hinanden, i forhold til at forsøge at etablere en bred forståelse af sammenhængen mellem rummet og det sociale.

I det følgende gennemgås en række væsentlige retninger inden for byteoriens brede og sammensatte felt. Der er naturligvis tale om et selektivt udvalg der ikke tilnærmelsesvist kan betragtes som fyldestgørende, men som dog repræsenterer nogle vigtige forskelle i positioner. De enkelte retninger repræsenteres ved en række teoretikere der hver især har ydet bidrag til byteorien der er langt mere omfattende end det de refereres for i denne sammenhæng. Den følgende gennemgang må derfor heller ikke tages for fyldestgørende for de enkelte forfatteres produktion.

I gennemgangen er det tilstræbt at give et billede af både de enkelte retningers betragtningsmæssige og normative afsæt for byteorien og de konklusioner de hver især når frem til, i forhold til hvori 'byspørgsmålet' består og hvilke svar der følgelig må gives på det. Afslutningsvis holdes de enkelte retninger op imod hinanden i en sammenfattende diskussion.

Chicagoskolen

Ud over Émile Durkheim (1858-1917) var Georg Simmel (1858-1918) der, sammen med Max Weber (1864-1920) var eksponent for 'Den tyske idealisme' (Tonboe 1993), og Ferdinand Tönnies de første

egenlige sociologer. Sidstnævnte kendes især for sin definition af begreberne *Gemeinschaft* og *Gesellschaft*. Tönnies skelnede således mellem *Gemeinschaft* (fællesskabet), karakteriseret ved personlige netværk og ansvar for lokalsamfundet som en *rural socialitet*, og *Gesellschaft* (samfundet), som er præget af stadigt skiftende, upersonlige bånd, fremmedgørelse og økonomiske kalkulationer som en *urban socialitet* (Andersen 1988).

De tyske sociologer, ikke mindst Tönnies, fik stor betydning for Chicagoskolens sociologer, herunder Robert Park, der tilskrives grundlæggelsen af den bysociologiske gren humanøkologien i 1920'erne. Humanøkologien, der var den første specifikt sociologiske teori om byen, udgør byforskningens egentlige gennembrud, som undertiden tidsfæstes med udgivelsen af bogen 'The City' i 1925 af Park, Burgess og McKenzie (Castells 1982/69). En anden epokegørende tekst var artiklen 'Urbanism as a Way of Life' fra 1938 af Louis Wirth, hvis teorier er genstand for den følgende gennemgang.

Fællesskab og samfund

Den amerikanske sociolog Louis Wirth (1897-1952) opererer som Tönnies med begreberne fællesskab (community) og samfund (society). For Wirth opstod fællesskab oprindeligt med udviklingen af naturlige og uplanlagte gensidige bånd mellem mennesker. Disse bånd opstod som følge af, at tilværelsen oprindeligt byggede på en tæt rumlig nærhed og på familierelationer mellem mennesker. Dette førte til arbejdsdeling og en 'økologisk' gensidig afhængighed, og Wirth anvender begrebet fællesskab som betegnelse for denne 'naturlige' gensidige afhængighed. Her overfor står begrebet 'samfund' som betegner vilde og kontraktlige relationer mellem mennesker, som er mindre afhængige af rumlig nærhed end de økologiske relationer (Smith 1980)¹.

Wirth (og Park) udviklede en treleddet hierarkisk typologi for social orden. Første niveau er den symbiotiske eller økologiske orden, som er et system af konkurrence, konflikt og midlertidig ligevægt, der udelukkende baserer sig på gensidig afhængighed i rum. Næste niveau er den kulturelle orden, som er et system af alment accepterede forståelser baseret på menneskelig interaktion og kommunikation. Det højeste niveau er den moralske og politiske orden, som opstår i og med at fælles normer artikuleres og fælles mål opstilles, og der formuleres regler for at håndhæve og opnå disse normer og mål (ibid.).

Ifølge Wirth repræsenterer udviklingen fra fællesskab til samfund således et skift fra spontane til bevidste betingelser for social sammenhæng og orden. Denne udvikling ses imidlertid som en kontinuerlig proces, og fællesskab og samfund ses derfor ikke som komplementære, men som størrelser

---

¹ Afsnittet om Louis Wirth såvel som afsnittet om Richard Sennett bygger på Michael Peter Smith: *The City and Social Theory*.

der altid vil sameksistere i varierende forhold.

Urbanisering og urbanisme

Wirth mente, at storbylivets økologiske og demografiske struktur, især byens størrelse, befolkningstæthed og heterogene befolkningssammensætning, havde en række sociale og social-psykologiske konsekvenser. Disse konsekvenser medførte ifølge Wirth en ny livsform, urbanisme. Urbanisme kan medføre en række personlige, sociale og politiske problemer, som dog ikke er uafvendelig.

Wirth er af den opfattelse, på linie med klassiske sociologer Tönnies og Durkheim, at den generelle tendens i den moderne verden går fra fællesskabs-agtige til samfunds-agtige sociale relationer. Dermed er det blevet vanskeligt at etablere en bred samfundsmæssig konsensus, og forskellen mellem forskellige subkulturer og interessefællesskaber øger risikoen for konflikt. Kombinationen af forskellighed og byernes høje befolkningstæthed udgør således en trussel for social harmoni og integration baseret på fælles forståelse. Wirth var dog samtidig af den opfattelse, at når mennesker ikke udsættes for intens kontakt udvikles ligegyldighed og følgelig kynisme og normløshed, der igen vanskeliggør fælles forståelse. Her anes naturligvis et paradoks.

Den aftagende betydning af geografisk nærhed for udviklingen af sociale bånd, udgør imidlertid også et problem for samfundets sociale sammenhængskraft. Selvom nutidens fællesskaber i stigende grad er teknologisk afhængige af hinanden, er de henvist til medierne som eneste middel til den kommunikation der er afgørende for udvikling af fælles værdier. Selvom det efter Wirths mening er muligt at formulere et fælles værdigrundlag, har de strukturelle betingelser i det moderne samfund således gjort det ulige meget vanskeligere end det var i traditionelle samfund.

Sociologisk set kan storbyen ifølge Wirth bestemmes ved tre grundlæggende egenskaber: Stor størrelse, høj tæthed og social forskellighed.

Størrelse

Især to forhold er affødt af bysamfundenes store størrelse. Indførelsen af formelle sociale kontrolsystemer som følge af svækkelsen af traditionelle sociale bånd. Og den individuelle personligheds opsplitning, som følge af de mange relationer med tilhørende forskellige roller, som storbyindivider indgår i.

I store bysamfund svækkes de traditionelle bånd der bygger på slægtskab, naboskab og familieskab og erstattes af formel social kontrol. Love, bureaukrati, adskillelse af arealanvendelse, professio-

nelle normer, trafikregulering mm., er således uundgåelige ledsagefænomener til urbanismen. Disse formelle sociale kontrolfunktioner har til formål at koordinere aktiviteter på forskellig måde. De komplekse relationer som følger af den specialiserede arbejdsdeling må koordineres, for at produktion og distribution kan finde sted.

Tæthed

Kombinationen af høj tæthed og mange mennesker kan ifølge Wirth kun fungere, hvis der sker en differentiering og specialisering. Med kombinationen af tæt fysisk kontakt og høj tæthed sker der en ændring i den måde man orienterer sig i forhold til det urbane miljø. Man bliver mindre følsom overfor indre forskellighed, og orienterer sig i højere grad i forhold til ydre tegn og symboler. Der sker en gensidig stereotypisering gennem visuelle tegn som uniformer og statussymboler, som fjerner fornemmelsen for den naturlige verden og menneskelig individualitet og intimitet. Tæt fysisk kontakt som ikke ledsages af social intimitet kan desuden medføre ensomhed.

Manglen på følelsesmæssige bånd mellem mennesker fremmer konkurrence, selvforstørrelse, gensidig udnyttelse, irritation og frustration. Denne spændte situation forstærkes dels af den hastighed og teknologiske kompleksitet som er livsvilkår i tætte urbane miljøer, og dels af kontrasterne i de sociale betingelser.

Konkurrencen om pladsen driver de økonomiske kræfter til at udnytte rummet mest effektivt. Det fører til arealmæssig opsplitting af kommerciel, industriel og boliganvendelse. Med adskillelsen af bolig og arbejdsplads, bliver områder tæt ved kommercielle og industrielle anvendelser både økonomisk og socialt uattraktive. Højere arealanvendelser vil således fortrænge boliganvendelse.

I de enkelte boligområder sker der desuden en social differentiering. Det skyldes ifølge Wirth tre forhold. Dels social tiltrækning til særlige områder ud fra forhold som prestige, sundhed, adgang til særlige faciliteter, og kulturelt betingede forhold som æstetiske værdier og etniske og kulturelle tilhørsforhold. Dels social frastødning fra særlige områder på grund af fordomme, anderledes livsstil, forurening eller andre ulemper. Endelig er der også en vis inert, baseret på tradition, vaner og social laden stå til.

Social forskellighed

Byernes sociale mangfoldighed fører til nedbrydelse af klassiske klassestrukturer. Det urbane menneske bliver socialt mobilt, og det fører til væsentligt anderledes gruppetilhørsforhold end i traditionelle samfund. Fordi det urbane menneskes tilhørsforhold til forskellige sociale grupper er defineret ud fra individuelle interesser, og dermed afspejler forskellige dele af den enkeltes personlig-

hed, bliver individet ude af stand til at etablere en sammenhængende identitet. Gennem stadigt skiftende tilhørsforhold må selvet til stadighed redefineres, og i det socialt mobile urbane samfund med skiftende arbejds- og boligrelationer, begrænses antallet af nære og varige bekendtskaber. Dermed bliver den urbane personlighed bliver flydende, udeltagende og anomisk². Relationerne i det upersonliggjorte urbane samfund gøres yderligere upersonlige gennem de for markedsøkonomien nødvendige pengerelationer som gør, at personlige relationer erstattes af objektive relationer rette mod erhvervelse af varer og ydelser som grundlag for forbindelsen mellem mennesker.

Urbanismens følgeproblemer

For Wirth er urbanismen forbundet med flere uønskelige følgeproblemer. Den sociale opsplitning fører til dannelsen af en mangfoldighed af interessegrupper der forfølger partielle individuelle interesser. Det gør det vanskeligt at definere overordnede politiske mål og dermed at imødekomme sociale behov gennem den førte politik, samtidig med at det gør folks evne til at finde ud af, om den førte politik reelt er i deres egen interesse mindre.

På samme måde som de mange konfligerende³ interessegrupper besværliggør den politiske organisering af samfundet som helhed, udgør de mange konfligerende subkulturer en hindring for udviklingen af en generel kulturel forståelse som basis for en uformel regulering af adfærd. Dette udgør for Wirth den grundlæggende årsag til kriminalitet og lovbrud (ibid.).

Problemernes løsning: Videnskabelig rationalitet

Selvom Wirth så de psykologiske, politiske og sociale problemer ved urbanismen som som konsekvenser af økologiske ændringer i den byrumlige struktur, mente han at de kunne løses med kulturelle midler (ibid.). Efter hans mening med den moderne urbane sociale orden skabt grundlag for et nyt fælles værdisystem, baseret på 'objektiv' videnskab. Han håbede således, at socialvidenskabsfolk og andre intellektuelle, såvel som planlæggere, ved hjælp af 'objektiv' viden ville kunne etablere en ny normativ orden der ville muliggøre et videnskabeligt baseret værdihierarki som prioriteringsgrundlag for løsningen af de urbane sociale problemer.

Paradoksalt nok anerkendte Wirth imidlertid, at den urbane virkeligheds kulturelle mangfoldighed gør det umuligt at etablere almentgyldige sandheds- og værdikriterier. Manglen på fælles forståelse har ført til desillusionering, nostalgi, kynisme såvel som til en oversimplificering af den komplekse sociale realitet, som alt sammen er udtryk for en nedvurdering af værdien af tænkning.

---

² Begrebet anomi er formuleret af Durkheim som en tilstand af normløshed og tomhed, som fremmer individuel afvigelse, opløsning af fællesskab og social uorden (Smith 1980:8).

³ Denne meget anvendelige term er vist nok opfundet af Niels Albertsen som betegnelse for det forhold at noget kan være i konflikt med noget andet.

Ved at klarlægge årsagerne til disse reaktioner mente Wirth imidlertid at det ville være muligt at etablere et fælles 'arbejdsgrundlag'. I erkendelse af, at der ikke findes nogen endegyldig sandhed om det sociale, ville man blive mindre forhuppet på at finde den, og med en erkendelse af ens egne synspunkters begrænsninger, ville der ske en mindskning af ideologiske konflikter. En sådan kompromissøgende tænkning er for Wirth det første afgørende skridt mod etableringen af en sekulariseret kultur, baseret på videnskabelig tænkemåde.

Planlægningen i praksis

For at overvinde kløften mellem behovet for politisk at organisere samfundet som helhed og evnen til at gøre det, advokerede Wirth for en rationel sammenfattende byplanlægning som middel. Han håbede at en tilgang baseret på objektiv videnskab og omhyggelig empirisk forskning kunne udgøre det planlægningsredskab der skulle udgøre broen mellem teoretisk analyse og politik. Her så Wirth humanøkologien som det bedste redskab, fordi den var i stand til at identificere de sociale problemers 'naturlige områder' på tværs af tilfældige administrative og politiske grænser.

Netop de administrative og politiske grænser var genstand for særlig opmærksomhed hos Wirth, da de efter hans mening ikke var udtryk for rationelle overvejelser. Storbyregionen var for ham en levende socio-økonomisk enhed, og netop fordi humanøkologien var bedste til at forstå de skiftende demografiske og økologiske mønstre i virkelighedens verden, og dermed var i stand til at give et mere realistisk billede af den sociale virkelighed, burde den tillægges større vægt i planlægningen.

Fordi storbyernes sociale virkelighed var regional i sin karakter, argumenterede Wirth for, at planlægningen burde udfoldes i regional skala. Selvom han anerkendte, at centraliseret politisk styring forventeligt medfører arrogance og bureaukrati, og at selv velmenende centrale styrer på grund af deres afstand fra de lokale forhold kunne føre til uvidenhed, formalisme og træghed, var ulemperne ved centralisme efter hans opfattelse uvægtige i forhold til fordelene. Som argumenter for politisk centralisering fremhævede han, at fordelene ved arbejdsdeling, tiltrækning af investeringer og talent, og økonomisk produktivitet kun kan opnås indenfor store enheder. Det samme gælder for mange vitale offentlige opgaver som arbejdsløshedsforsikring, undervisning, motorvej-sanlæg og boligproduktion.

I og med at planlægningens 'økologiske' grundlag er regionen og både de økonomiske og strukturelle kræfter som er planlægningens vilkår, såvel som de midler der må tages i anvendelse for at løse planlægningsproblemerne er regionale, må planlægningen altså ske på regionalt niveau. Da Wirth samtidig anså udviklingen mod den urbaniserede livsstil som en irreversibel udvikling hen imod en fornufts- og videnskabsbaseret samfundsorden, var han derfor kritisk over idéen om nabo-

skabsplanlægning, som han så som bagstræberisk og ude af stand til at håndtere de reelle planlægningsopgaver.

Ikke desto mindre mente Wirth at det er både muligt og ønskeligt at forene rationel sammenfattende planlægning med demokrati. Han mente derfor at det er vigtigt at have borgernes tilslutning til planlægningen, så længe det sker på et informeret grundlag. Han så det som en opgave for planlæggerne at tilvejebringe den nødvendige information for, at borgerne kan blive i stand til at se de sociale og økonomiske fordele og ulemper ved at forfølge forskellige mål. På trods af denne latent elitære indstilling, mente Wirth at planlæggernes rolle som offentlige opdragere var operationel, i og med at planlæggerne i sidste ende bliver vurderet ud fra graden af succes i planlægningen. Desuden så Wirth en fare i, at der uden dette formidlende element i planlægningen ville ske en forførelse af befolkningen fra reklame og massemedier, der ville lede den mod at forfølge private snarere end fælles sociale mål.

Massekommunikationens betydning

Formidlingens betydning fik Wirth til at interessere sig for kommunikation. Problemet med kommunikation i det moderne massesamfund er, at det består af vidt forskellige mennesker, der som individer er anonyme i forhold til hinanden. Dermed er de udsatte overfor manipulation fra den opinionsskabende elite, og Wirth var desuden opmærksom på faren for, at det der afgør hvilke idéer der sejrer, i højere grad betinges af formidlingens effektivitet end af deres 'sandhedsværdi'.

Wirth fandt derfor, at selve demokratiets fremtid er betinget af socialvidenskabsfolks og planlæggeres evne til at udvikle måder til at etablere effektiv kontakt og gensidig kommunikation mellem opinionsdannerne og befolkningen. Fordi holdninger dannes på grundlag af irrationelle faktorer såvel som viden, mente han, at en vigtig opgave for socialvidenskabsfolk og planlæggere er at gøre opmærksom på uartikulerede værdier og antagelser bag formulerede ideer og idealer.

Den moderne verdens mange diffuse ideer og idealer vil ifølge Wirth vinde bedst genklang i det omfang de modsvarer menneskelige behov for sikkerhed, frihed, kreativitet, selvrealisering og social medbestemmelse. At forene idealer og ideer med disse behov opnås ifølge Wirth bedst i det omfang socialvidenskabsfolk og planlæggere er i stand til at arbejde selvbevidst og selvreflekteret og dermed undgår at blive redskaber for magteliten.

Sammenfatning

For Wirth er den moderne urbane socialitet, urbanismen, en følge af overgangen fra traditionelle lokale samfund til store tætte bysamfund, urbaniseringen. Urbanismen, som er kendetegnet ved

overvejende samfunds-agtige sociale relationer, er grundlæggende anderledes end den oprindelige socialitet som er kendetegnet ved fællesskabs-agtige sociale relationer. Der er dog ikke tale om et komplementært enten-eller, idet fællesskabs-agtige relationer godt kan eksistere i den moderne urbane socialitet, omend det forekommer i mindre omfang. Urbanismen medfører en række sociale problemer som primært skyldes den fremmedgjorte omgangsform som ses som 'økologisk' og dermed naturlig og uundgåelig følge af urbaniseringen.

Wirth er især opmærksom på social uorden, forfald og kriminalitet som negative følger af urbanismen som livsform, som planlægningen bør søge undgået.

For Wirth er der ingen vej tilbage til den førmoderne fællesskabsbaserede socialitet for det moderne urbane samfund, selv om han i sin romantiserede fremstilling af den måske kunne ønske det. På grund af urbanismens uafvendelighed, og i og med at et af problemerne ved urbanismen for Wirth ligger i den geografiske sociale opsplitning af byerne, er han derfor kritisk overfor idéen om naboskabsplanlægning. I stedet mener han at midlet er rationel sammenfattende planlægning, baseret på videnskabelighed.

Selv om han således hylder en *top-down* tilgang til planlægning, er han imidlertid opmærksom på de farer det indebærer. Disse omfatter blandt andet, at afstanden mellem planmyndighed og virkelighed medfører en risiko for fejlagnostisering, samt at det deraf følgende bureaukrati vil føre til langsommelighed og træghed.

På grund af den urbane livsforms mangel på direkte kontakt, og dens overvejende medierede relationer mellem mennesker, er det i følge Wirth af afgørende betydning for demokratiet, at få udviklet effektive dobbeltrettede kommunikationsstrukturer i samfundet.

Wirth operer kun indirekte (i sine overvejelser om kommunikation) med det forhold at der til forskellige sociale klasser også knytter sig forskellig magt, og at nogle sociale klasser dermed er underlagt magtudøvelse fra andre. Heller ikke markedsøkonomien og de deraf affødte pengerelationer ser Wirth som noget centralt for den moderne urbane socialitet, men blot som et forstærkende sidefænomen. Den manglende opmærksomhed på klassstrukturernes magtrelationer, og underordningen af markedsøkonomiens betydning for urbaniteten kritiseres af den senere 'nye byteori' og kommer til at udgøre omdrejningspunkterne for dens kritik af Chicagoskolen. Med den 'nye byteori' bringes Chicagoskolens indflydelse der, væsentligst gennem en accept af humanøkologiens bybegreb, havde rakt videre til megen senere byforskning helt op til 50erne og 60erne (Andersen 1988), indtil videre til ophør.

Neomarxisterne

I 60'erne skete der en begyndende nyorientering blandt sociologer, baseret på Althusser der hævdede at det er det økonomiske niveau i relationen økonomi-stat-civilsamfund der er det altafgørende for produktionsmåden og dermed for samfundsformen. Det førte til det der senere blev betegnet neomarxismen eller den 'nye byteori'.

Bysociologien har ifølge den spansk-fransk-amerikanske sociolog Manuel Castells haft to gyldne epoker frem til dens påståede krise omkring 1970; mellemkrigstiden, hvor Chicagoskolens analyser af integration og desorganisation i de hastigt voksende metropoler var fremherskende, og tiden efter anden verdenskrig, hvor byspredning og dannelsen af storbyregioner og deres indbyrdes hierarki og afhængighed var i fokus. I tresserne er det ikke længere integration men byernes styring generelt der ses som det store spørgsmål. Det er spørgsmålene om organiseringen af rumlige relationer i det tiltagende teknologiserede miljø, af det kollektive konsum og styringen af sociale spændinger der er i fokus. Der sker dermed et skift fra vægtning af sociale reformer til byplanlægning (Castells 1982/69).

Castells var en af de væsentligste bannerførere i den fremvoksende kritik af bysociologien, som den var defineret af Chicagoskolen i humanøkologien, omkring 1970. Castells hovedanke mod bysociologien var, at den ud fra en videnskabsteoretisk betragtning måtte betegnes som en ideologi og ikke som en videnskab. Han argumenterede således for (1982/69), at bysociologien hverken havde et specifikt *teoretisk objekt* eller et specifikt *realobjekt*.

Humanøkologiens to centrale begreber var, som beskrevet ovenfor, urbanisme og urbanisering, hvor det første sås som affødt af det sidste. Denne relation anholder Castells, idet han anfører, at 'urbanisme' som er den (by-)kultur der er karakteriseret ved social og individuel isolation, rollesegmentering, overfladiske sociale relationer, utilitarisme, markedsøkonomi, sekundære relationer frem for primære etc., er det som karakteriserer massesamfundet og dermed moderniteten generelt, og ikke en egenskab ved bylivet specifikt. Som sådan er den livsform, som feljagtigt har været betegnet 'urbanisme' forbundet med den liberale kapitalistiske produktionsmåde og ikke med det at leve i storbyen.

At udlede en sammenhæng mellem visse typer karakteristisk adfærd (urbanisme) og dannelse af store agglomerationer i industrisamfundene (urbanisering) er derfor en falsk korrelation. At betegne den moderne livsform som urbanisme er derfor ifølge Castells udtryk for ideologi, idet det henviser til en teori om, at bykulturen kan udledes af byens økologiske karakteristika, som ikke er holdbar. Dermed er urbanisme ikke et videnskabeligt begreb men en myte, og derfor har bysociolo-

gien intet specifikt teoretisk objekt.

På samme måde som Castells undsiger eksistensen af en specifik urban socialitet, med henvisning til at det sociale er betinget af samfundsstrukturen generelt, finder han det problematisk at operere med det urbane som en selvstændig enhed i modsætning til det rurale. I de industrielle samfund sker der en rumlig blanding af funktioner og aktiviteter der tidligere var rumligt adskilt, som er uafhængig af indbyrdes geografisk nærhed. I og med at det rurale således er blevet integreret i det urbane og omvendt, er de industrielle samfund blevet så godt som fuldstændigt urbaniserede, og samfundets mangfoldighed af rumlige former kan derfor hverken opstilles som ruralt-urbane modsætningspar eller indplaceres i et ruralt-urbant kontinuum. Dermed bortfalder byen som bysociologiens genstandsområde, og dermed har den heller ikke noget specifikt realobjekt.

Den nye byteori

Castells' konklusion på denne mangel på videnskabelighed for den traditionelle bysociologi er imidlertid ikke, at den dermed må anses som opløst som selvstændig videnskab eller som slet og ret sammenfaldende med sociologien generelt, men derimod at dens teoretiske grundlag må redefineres. I sin analyse af den traditionelle bysociologi finder Castells at den, hvis man ser igennem den ideologisk baserede begrebsliggørelse af urbanismen, har beskæftiget sig med dels relationen mellem rummet og det sociale, og dels hvad han kalder 'den kollektive konsumtionsproces'.

Relationen mellem rummet og det sociale; "den konkrete måde, hvorpå 'rummet' som materielt objekt element er sammenføjet med den sociale struktur som helhed" (ibid.) både kan og bør efter Castells mening være genstand for en sociologisk analyse. Samtidig finder han, at de problemer som bysociologien hidtil har beskæftiget sig med alle er karakteriserede ved at tilhøre 'den kollektive konsumtions sfære'. "[D]et vil sige de konsumtionsprocesser, hvor organiseringen og styringen ikke kan være andet end kollektiv på grund af problemernes karakter og størrelsesorden: f.eks. boligområdet, kollektive faciliteter, fritidsfaciliteter osv." (ibid.). Det er disse to temaer – sociologien om rummet og sociologien om den kollektive konsumtionsproces – som Castells gør til genstand for fornyet teoretisk opmærksomhed.

I sin afgrænsning af det nye teoretiske felt for bysociologien mener Castells at man må skelne mellem forskellige analytiske fremgangsmåder såvel som forskellige analyseniveauer. Således identificerer han tre forskellige fremgangsmåder; *den historiske*, *den funktionalistiske* og *den semio-logiske*, "alt efter om man forsøger at studere frembringelsen af *de sociale former*, *det sociale systems funktionsmåde* eller *det semantiske felts struktur*" (ibid.). Disse tre kategorier udgør de nye teoretiske objekter. Det nye realobjekt, rummet, kan analyseres på tre niveauer; som en *afgrænset*

rumlig enhed, defineret ud fra det samfundsmæssige behov der er grundlaget for forskningen, som *det generelle system* af indbyrdes afhængighedsrelationer på rummets niveau, hvor hver rumlig enhed må fortolkes som funktion af den generelle rumlige struktur, og som *relationen mellem rum og social struktur*, hvor rummet kun er et element i systemets helhed.

Selv kaster Castells sig over den historiske analyse; altså i studiet af de sociale formers frembringelse. I sin konkretisering af sociologien om rummet og den kollektive konsumtions sociale former, mener Castells at man må "analysere transformationerne af rummet som en specifikation af transformationerne i den sociale struktur" (ibid.).

Rummets transformation er bestemt af variationerne i, og de indbyrdes relationer mellem bysystemets elementer, som Castells definerer som den rumlige dimension af henholdsvis *produktion*, *konsumtion*, og *udveksling*, samt *styring*. Produktionens, konsumtionens og udvekslingens rumlige dimensioner er eksempelvis udtrykt gennem henholdsvis industri, kontorbyggeri og massemedier; boliger, kulturelle og rekreative anlæg; samt infrastruktur og forretninger. Styringen er den proces der regulerer relationerne mellem produktionen, konsumtionen og udvekslingen, og udtrykker sig gennem byplanlægningsorganer og andre offentlige institutioner.

I og med at en række af samfundets behov, eksempelvis tilvejebringelsen af boliger, kulturelle og rekreative faciliteter og uddannelsesinstitutioner, er af en sådan karakter, at deres opfyldelse ifølge Castells nødvendigvis må være kollektiv, har styringen af bysystemet fået en stigende betydning i forhold til frembringelsen af rummet. Derfor må det sociologiske studie af rummet og den kollektive konsumtionsproces, som relevant arvtager efter den klassiske bysociologi, koncentrere sig om byplanlægningen.

1970ernes neomarxistiske byforskning grupperede sig imidlertid i to hovedretninger. Den ene retning, som altså bl.a. Castells var eksponent for, fokuserede på det kollektive konsum, og dermed på byen som politisk reguleret system. Den anden retning fokuserede på kapitalakkumulationens lov-mæssigheder og de monopolkapitalistiske interesser, og dermed på byen som økonomisk reguleret system (Albertsen 1985).

Den politiske tilgang

Udviklingen i de vestlige kapitalistiske samfund efter anden verdenskrig er ifølge Castells kendetegnet ved en stigende samfundsmæssig betydning af den kollektive konsumtions sfære; det vil sige almene samfundsmæssige goder som infrastruktur og trafiksystemer, rekreations- og sportsfaciliteter, kultur- og uddannelsesinstitutioner, boliger, pleje og sundhed med videre. Tilvejebrin-

gelsen af disse goder er desuden i stigende grad sket ved direkte eller indirekte offentlig (statslig) intervention (Castells 1982/76).

Tilstedeværelsen af disse almene samfundsmæssige goder er af afgørende betydning for det kapitalistiske system, der er afhængigt af distribution af varer og arbejdskraft og af en arbejdsstyrke der er sund og rask og veluddannet og har tag over hovedet. Det er dog ikke noget specielt vilkår for netop denne periode, men udviklingen i en række samfundsmæssige forhold gør, at det får en øget betydning.

Der sker der en kapitalkoncentration i produktionsfæren (industrien og erhvervlivet) som kommer til udtryk gennem en centralisering af både produktion og ledelsesfunktioner i storbyregionerne. Det medfører en tilsvarende koncentration af arbejdskraften og dermed dennes reproduktion (uddannelse, rekreation mv.), altså den kollektive konsumtion. Den enkeltes handlemuligheder bliver desuden i stigende grad afhængige af adgangen til almene samfundsmæssige goder som infrastruktur, offentlig trafik, uddannelse og så videre.

Med kapitalens monopolisering opstår der et øget behov for at stimulere varesalget for at undgå den stagnation der ellers ville blive resultatet af den relative forringelse af købekraften i forhold til den øgede kapitalmasse. Til dette formål bliver kollektive konsumtionsmidler i form af infrastruktur og en boligpolitik der favoriserer ejerboliger brugt som løftestang for en udbygning med lånefinansierede parcelhuse og en dertil hørende livsstil som er stimulerende for vareforbruget.

På grund af en øget kompleksitet i produktionsprocessens tekniske og økonomiske afhængighedsforhold, må produktionen sikre sig en stabil og tilpasset arbejdskraft, da uregelmæssigheder og afbrydelser har store konsekvenser for rentabiliteten. Dette øger den strategiske betydning af arbejdskraftens reproduktion, lige fra kvalificering og uddannelse til sikring af stabile transport- og distributionssystemer.

Endelig er der sket en styrkelse af forskellige massebevægelser og fagbevægelsen, der har muliggjort formuleringen af udvidede krav med adresse til den kollektive konsumtions sfære, i form af eksempelvis lejer- og forbrugerrettigheder og lignende (ibid.).

Samlet set gælder altså, at en lang række samfundsmæssige forhold er afhængige af en regulering af den kollektive konsumtion. Derfor betragter Castells netop den kollektive konsumtion som strikdens æble i forbindelse med den bymæssige krise; udviklingen af den kollektive konsumtion er afgørende for udviklingen i samfundet. Dette ses af den forskellige betydning som den kollektive konsumtion har for henholdsvis kapitalen og arbejderne.

For kapitalen er den kollektive konsumtion et middel til optimering af produktionsprocessen med henblik på generering af profit. Da finansieringen af den kollektive konsumtion må ske via det overskud som produktionen generer, er enhver investering i den kollektive konsumtion som ikke understøtter dette formål i princippet en fejlinvestering og derfor uønskelig. For arbejderne derimod, er den kollektive konsumtion et gode som udgør en form for indirekte løn som udgør et (stadigt større) supplement til den direkte arbejds løn. Dermed er udbygningen af den kollektive konsumtion ikke blot en nødvendighed under 'den udviklede kapitalisme', men også genstand for 'klassekampen'.

Afhængigt af magtforholdene i samfundet kan man således forvente en forskellig prioritering af den kollektive konsumtion og dermed af planlægningen og udbygningen af den fysiske by. Under det borgerlige styre i Frankrig, der er Castells empiriske felt i denne periode, kan man således iagttage en bypolitik der fører til dannelsen af nye bycentre som svar på kapitalkoncentrationens behov for kontor- og servicefaciliteter. På boligområdet sker der dels en udbygning med store parcelhusområder for mellemlagene og dels opføres der sociale boliger med meget lav standard til boligmarkedets tabere. Handelen organiseres rationelt i store lavprisvarehuse i byernes periferi, og transportsektoren udbygges i overensstemmelse med "logikken i [denne] bystruktur, der i det væsentlige er indrettet efter kapitalakkumuleringen" (ibid.).

Den økonomiske tilgang

Den engelske geograf Harvey ser på byudviklingen i det kapitalistiske samfund ud fra et økonomisk perspektiv. Med udgangspunkt i Marx' teorier bygger han på begreberne akkumulation og klassekamp som forklaringsramme for byernes udvikling og transformation (Harvey 1982/78). Byudviklingen, eller de 'urbane processer' kan således analyseres ud fra de behov som det kapitalistiske system har for at generere profit. Harvey skelner, ligesom Castells, mellem produktion, konsumtion og udveksling, men hvor Castells fokuserer på den kollektive konsumtion og på planlægning, som et middel til styring af disse elementers rumlige dimensioner, fokuserer Harvey på de økonomiske kræfter som med den kapitalistiske produktionsmåde dikterer elementernes lokalisering og udformning.

Produktionens evne til at generere profit er baseret på dens konkurrenceevne, og for at være konkurrencedygtig må dens produktionsprocesser til stadighed optimeres. Det har afgørende indflydelse på udviklingen af det geografiske rum. Adskillelsen af bolig og arbejdsplads er central for den industrielle produktion, men også andre former for adskillelse finder sted. Ledelsesfunktionernes behov for central lokalisering fører til deres udskillelse fra den egentlige produktion, hvis lokalise-

ring er betinget af variabler som grundpriser og adgang til arbejdskraft og trafikale infrastrukturer.

Konsumtionens infrastrukturer er genstand for en tilsvarende adskillelse i kraft af dens relation til forskellige markeder. Dagligvarehandel er således underlagt egne lokaliseringbetingelser, mens luksusvarehandel, underholdning, ferie og fritid, for slet ikke at tale om markedet for maskiner og halvfabrikata alle er underlagt andre.

Denne opsplitning af rummet, som er dikteret af individuelle konkurrencehensyn, stiller store krav til den trafikale og informationelle infrastruktur. Da tidsfaktoren er central for konkurrenceevnen, fordrer den komplekse geografiske struktur tilvejebringelsen af et effektivt transportsystem for, med Marx' formulering, at kunne 'overvinde udstrækning gennem tid' (Harvey 1989).

Der er på denne måde en nøje sammenhæng mellem det kapitalistiske systems behov for akkumulation og udformningen af det fysiske landskab. Med Harveys ord er det således "umuligt at forestille sig en sådan materiel proces uden skabelsen af en eller anden slags urbanisering som et 'rationelt landskab', indenfor hvilket kapitalakkumulationen kan fortsætte. Kapitalakkumulation og skabelsen af urbanisering går hånd i hånd" (ibid. p. 22, min oversættelse).

Et særligt aspekt af kapitalakkumulationens aftryk i det fysiske landskab knytter sig til det forhold, at investeringer i fysiske anlæg er bundet til det konkrete sted. Den værdi der er nedlagt i dem kan med andre ord ikke flyttes uden at ødelægges. Investeringer i fysiske anlæg sker ud fra hensynet til at etablere effektive og rationelle rammer for kapitalakkumulationen. Den stadige konkurrence kan imidlertid føre til ændrede produktionsbetingelser, i form af ny teknologi, ændrede lokaliseringskrav eller andre forhold, der kan ændre de fysiske anlægs brugsværdi, og dermed investeringens effektivitet.

Det fysiske landskab er derfor genstand for en kontinuerlig transformationsproces, hvor produktiviteten af de eksisterende fysiske anlæg og dermed afkastet af de investeringer der er bundet i dem må afvejes i forhold til en tilpasning eller destruktion der kan bane vejen for nye og mere produktive anlæg. Dette interne modsætningsforholds fysiske udtryk (eksempelvis gennem succesivt udbyggede og transformerede anlæg, konvertering til andre anvendelser eller sågar ophør af anvendelse) er tydeligt aflæseligt i landskabets historiske geografi (Harvey 1982/78).

Byudvikling og overakkumulation

Der er imidlertid også et andet aspekt af kapitalakkumulationen som indvirker på den urbane proces, nemlig kapitalismens iboende tendens til at skabe overakkumulation og dermed krise. Denne tendens kan manifestere sig i form af overproduktion, faldende profitrater, overskydende

arbejdskraft/stigende udbytning eller som overskydende kapital.

Investeringer i fysiske anlæg indgår ikke direkte i vareproduktionen, som de fysiske anlæg fysiske anlæg blot er rammen om. Gennem investeringer i det fysiske miljø kan kapital der er uproduktiv i vareproduktionen derfor kanaliseres over i faste værdier som en sikring af kapitalen og som afværgning af kriser. Denne mulighed er dog kun midlertid, da den produktive investering i fast kapital også har sit mætningspunkt, og den fungerer derfor snarere som en måde at udsætte krisen på (ibid.).

Overakkumulation og underforbrug er imidlertid to sider af samme sag. En måde at undgå kriser som følge af overakkumulation er derfor at stimulere til et øget forbrug. Denne strategi blev det bærende princip for byudviklingen efter 30ernes krise og anden verdenskrig, hvor der skete et skift fra en produktionsorienteret byudvikling til en keynesiansk, konsumtionsorienteret byudvikling.

Med udgangspunkt i kreditsystemet og en stærk statslig styring skete der en hidtil uset transformation af det fysiske landskab. Lånefinansierede anlæg i både offentligt og privat regi skød op i form af sundheds- og uddannelsesfaciliteter, transportsystemer og ikke mindst parcelhusforstæder. Denne udvikling stimulerede kraftigt forbruget, der nu ikke længere var en luksus, men en nødvendighed. Disse anlæg førte i sig selv til en øget omsætning indenfor både produktion og konsumtion, der dannede basis for yderligere investeringer, og systemet fungerede som en opadgående spiral lige indtil gældskrisen i 1970erne (Harvey 1989).

Byudvikling og klassekamp

For Harvey som for Marx er der en nøje sammenhæng mellem akkumulation og klassekamp under kapitalismen. Klassekampen er en kamp om arbejdskraftens pris eller arbejdernes andel af produktionens overskud, og har dermed udgangspunkt i arbejdspladsen. Visse løngoder forekommer dog indirekte, i form af almene samfundsmæssige goder så som adgang til sundhed, uddannelse, rekreation og boliger. Kampen om disse goder kan derfor betegnes som forskudt klassekamp.

Ifølge Harvey (1982/78) har den forskudte klassekamp konsekvenser for den urbane proces på en række områder. På boligområdet blev adgangen til ejerboliger for mellemlagene et middel til at passivisere og disciplinere denne gruppe, og til at mildne direkte lønkrav. Samtidig blev suburbaniseringen og den deraf følgende rumlige og sociale spredning af arbejderklassen et middel til at undgå social uro som følge af store rumlige koncentrationer af arbejdere og arbejdsløse. Historien har rigeligt med eksempler på sådanne uroligheder til at 'forstædernes moralske indflydelse' blev betragtet som et vigtigt aspekt (ibid.).

Endelig ser Harvey også princippet om lokalsamfund som et udtryk for den forskudte klassekamp i den urbane proces. Således ses, på den ene side, forbedringer i lokalsamfundet og udbygning af dets institutioner som et borgerskabets forsøg på at lægge en dæmper på klasse modsætningerne. På den anden side tilstræbes styrkelsen af lokalsamfundet også fra arbejdernes side, som et middel til at forbedre levevilkårene generelt, og som et fundament for den videre kamp for arbejderklassens formål.

Sammenfatning

Uanset om der fokuseres på det økonomiske eller politiske perspektiv, er den neomarxistiske byforskning karakteriseret ved at lægge stor vægt på de generelle samfundsmæssige aspekter af byudviklingen. Det er som om at dens oprindelige erkendelse af, at urbaniseringsprocesser ikke kan forstås uafhængigt af den grundlæggende samfundsstruktur eller produktionsmåde gør, at den nye byteori delvis glemmer at beskæftige sig med byen og primært kaster sig over samfundet generelt. Selvom den er i stand til at beskrive en lang række sammenhænge mellem den kapitalistiske produktionsmåde og udformningen af det fysiske rum, forfalder den neomarxistiske byteori gentagne gange til beskrivelser af arumlige aspekter af det kapitalistiske samfund (som for en stor dels vedkommende er søgt udeladt i denne sammenhæng).

Med den betydelige vægtning af samfundsstrukturen (kapitalismen) og de sociale klasser (arbejderne og borgerskabet) i den neomarxistiske analyse af det sammenhængen mellem det rumlige og det sociale, forsvinder såvel individet og kulturen, og rummets betydning herfor ud af fokus. Uden at opmærksomheden på den generelle samfundsstrukturens betingende betydning for den socio-rumlige relation forsvinder, er det netop de urbane processers betydning for disse, som er omdrejningspunktet for de to byteoretikere, som vil blive behandlet i det følgende.

Sennett og Lefebvre

Den amerikanske sociolog Richard Sennett (1943-) og den franske sociolog og filosof Henri Lefebvre (1901-1991) der hver især har ydet originale bidrag til byteorien, lader sig ikke umiddelbart rubrikere under nogen skoler, men står som enere på den byteoretiske arena. Selvom de således adskiller sig fra hinanden i deres teoretisering af byen – Sennetts tilgang tager afsæt i social-psykologien og Lefebvres i filosofien, er der imidlertid også en del lighedspunkter mellem dem, ikke mindst når de holdes op mod Chicagoskolen, såvel som den neomarxistiske byteori. Det forekommer derfor naturligt at gennemgå dem i forlængelse af hinanden.

Den social-psykologiske tilgang

Sennetts udgangspunkt er social-psykologien, idet han er eksponent for det synspunkt at psykens udvikling er et resultat af personlighedens måde at håndtere trusler fra omgivelserne, kriser og uorden i dagliglivet. Som et værn mod den psykiske smerte der måtte opstå i mødet med en tilsyneladende kaotisk og uforståelig omverden, definerer folk således ofte et umodent, fastlåst jeg forud for den egentlige erfaring, i forhold til de situationer de måtte komme ud for. Et sådant fastlåst jeg står i vejen for at kunne åbne op og blive berørt af sociale situationer, og er derfor fremmedgørende overfor individets konkrete livsdeltagelse. Fremmedgørelse er således, ifølge Sennett, et resultat af menneskers forsøg på at begrænse sansynligheden for at blive udsat for konflikt i tilværelsen (Smith 1980).

Denne trang til at 'rense' tilværelsen for ubehageligheder kan føre til opbyggelsen af isolerende sociale strukturer individuelt, i familier og i hele sociale fællesskaber, der kan beskytte mod forstyrrende påvirkninger. Dette sker gennem opbygningen af en myte om enshed der fører til fornægtelse af individuel forskellighed og menneskelig mangfoldighed, og gør det let at retfærdiggøre undertrykkelsen heraf. Dermed berøves det fælles liv enhver form for vitalitet, overraskelse og udvikling.

På samme måde er den moderne by karakteriseret ved en 'entropisk' tilstand af livløshed, ensartethed og orden som står i modsætning til storbyerne frem til mellemkrigstiden. Ifølge Sennett var disse byers liv et udtryk for en mangfoldighed af social kontakt som var resultatet af den sociale struktur. Denne var igen fostret af den komplekse arealanvendelsesstruktur, hvor mange forskellige funktioner var blandet mellem hinanden og gav anledning til møde mellem fagligt, etnisk og socialt vidt forskellige befolkningsgrupper.

Den moderne bys forarmning er således et resultat af en funktionsopdelt arealanvendelse. Funktionsopdeling har imidlertid været et eksplicit mål for byplanlægningen (jfr. Wirth), som netop har været styret af en 'renset' vision om den gode by. Planlægningens higen efter orden, sammenhæng og konsistens har, ifølge Sennett, som mål at undgå potentielle konflikter, og dens behov for at kunne forudsige udviklingen er udtryk for det selv samme umodne ønske om at have greb om tingene før de sker, som kendetegner det fastlåste jeg.

Den generelt høje velstand er en medvirkende årsag til den stigende segregering af byen og dens funktioner, såvel som forsimplingen af det sociale liv. Man er ikke længere nødt til at dele ressourcer med andre uden for kernefamilien, som er blevet tilflugtssted for de fleste sociale interaktioner, og hjemmelivet adskilles fra alle andre aspekter af livet. Desuden giver velstanden for de mest velhavende mulighed for at trække sig tilbage til homogene områder, hvor boligfunktionen er skilt ud fra handel, uddannelse og arbejde. I et sådant miljø er folk i stand til at flygte fra livets konflikter

og uorden, og behøver ikke at lære at håndtere dem.

Prisen for dette 'sikre' og tilbagetrukke liv i planlagt adskillelse er kedsommelighed og sterilitet. "Samtidens storbymiljø bliver en række af stillestående forskansninger snarere end et levende og aktivt sted der fostrer intellektuel stimulation, følelsesmæssig forskellighed, og personlig vækst" (ibid. p.155, min oversættelse). Fraværet af det jævnlige møde med 'den fremmede' forhindrer udviklingen af gensidig forståelse og tolerance i den heterogene moderen urbanitet, og de konflikter der uundgåeligt vil opstå, selv under disse omstændigheder, har tendens til at blive mere voldelige og destruktive end de behøvede. Dette er for Sennett problemet.

Planlægning for uorden

Da årsagerne til disse den moderne storbys problemer er dobbelte; på den ene side en psykologisk betinget strang til forskansning og adskillelse i forsøget på at skåne sig selv for en uforståelig verden, og på den anden side en byplanlægning der, med det samme psykologiske udspring, søger at tilvejebringe netop denne tilstand af adskillelse og dermed tilsyneladende harmoni, er Sennetts kritik, og bud på en vej ud af forstrædelighederne også tofoldige.

For det første retter han en kraftig kritik af den traditionelle rationelle sammenfattende planlægning. Ved at planlægge ud fra en projiceret fremtid har planen en tendens til at blive vigtigere for planlæggeren end de mennekser der bliver berørt af den. Desuden er tilsyneladende fremtidsrettede planer, der baserer sig på en lineær fremskrivning af behov i realiteten bagudrettede, idet de baserer sig på det kendte. Endelig er traditionel planlægning efter Sennetts opfattelse både for mekanisk og for holistisk idet den er udtryk for en forestilling om at kunne planlægge enkelte dele ud fra en forestilling om helheden.

Som alternativ til den traditionelle planlægning taler Sennett for en 'planlægning for uorden', en 'afzoning' af byen, der kan skabe stimulerende og udfordrende sociale miljøer. I stedet for at planlægge på baggrund af forudbestemte planer, bør planlæggerne arbejde som den middelalderlige håndværker; åbne overfor at ændre form og materialer undervejs i skabelsesprocessen. Desuden skal planlæggerne arbejde som advokater og rådgivere for befolkningen i en planlægningsproces præget af kommunikation mellem planlægningens involverede parter.

Og hermed, og for det andet, er vi kommet til den anden del af Sennetts argumentation, hvor den virkelige opgave for planlæggerne er at øge antallet af fora, hvor folk kan erfare konsekvenserne af deres handlinger for andre direkte, og dermed angiveligt vil øge deres sociale færdigheder og gensidige forståelse. Gennem 'afzoning' og afbureaukratisering vil folk være tvunget til at konfrontere

konflikterne og dermed til at udvikle en *modus vivendi*, og håbet er at folk gennem en erkendelse af deres gensidige forskellighed, og dermed potentielle konflikt, vil opgive illusionen om det harmoniske samfund og acceptere en “gensidig overlevelse frem for en ‘renset’ sejr” (ibid. p. 162).

Den filosofiske tilgang

Den franske marxistiske sociolog og filosof Henri Lefebvre tager et filosofisk afsæt i sin byteori, idet han med udgangspunkt i industrialismens by relaterer karakteren af denne til karakteren af tidligere perioders byer, og deres dertil knyttede betydning for forskellige tiders kultur, forstået som byliv. Omdrejningspunkterne for Lefebvre er byen som værk (œuvre) og dens fremmeste funktion som rammen om festen (la fête). Centrale for diskussionen er desuden begreberne brugsværdi og bytteværdi (Lefebvre 1996/67).

Den førindustrielle by var rammen om den merkantile kapitalisme, og som sådan en forudsætning for generering af rigdom. Denne rigdom blev imidlertid i vidt omfang investeret uproduktivt i byen i form af kunst og monumenter, og byen selv var som sådan et (kunst-)værk, hvis kvalitet bestod i dens enhed og dens brugsværdi. Dermed repræsenterede byen et overskud, og dens skabelse var et mål i sig selv. Denne by var rammen om et byliv – en urbanitet, der som byen selv var præget af helhed.

Ifølge Lefebvre sker der ved overgangen til industrialismen en afgørende ændring af byens karakter i kraft af rationalismens indtog i byplanlægningen. Med den industrielle kapitalisme bliver den industrielle økonomi drivkraften bag byens transformation og udvikling, og bytteværdi fortrænger brugsværdi som parameter for byudviklingen. Med byens rationelle organisering som maskine, som værktøj for produktionen, objektiviseres dens arealer i forhold til hensynet til produktionen.

Byen opsplittes i funktionsenheder – boligområder, industriområder, kontrolcenter (bymidten), osv. – og dens enhed og værkkarakter går i opløsning. Dette sker ud fra hensynet til en ‘rationel’ organisering af byen. Dermed sker der en radikal forskydning fra en forståelse af byen som et mål i sig selv – som værk, til en forståelse af byen som et middel i produktionens tjeneste, og dermed som en vare – et produkt, blottet for irrationalitet og kunstnerisk ambition.

Med reference til Heidegger skelner Lefebvre mellem ‘bostedet’ (l’habitat), som det at have en bolig i snæver, økologisk forstand, og det at ‘bebo’ (habiter), som omfatter deltagelse i det sociale liv og fællesskabet i landsbyen eller byen. Med det rationelle blik på byen udvikles bostedet som erstatning til det at bebo. ‘Det urbane væv’ – forstaden – med dens boligbebyggelser, det være sig parcelhuse eller

etageboliger, er rene bosteder, der ikke bibringer de derboende de grundlæggende urbane kvaliteter der skal til for at kunne bebo. Dermed bortfalder fornemmelsen af byen som værk, og urbaniteten forsvinder.

Industrialismens by er således kendetegnet ved mangel på helhed og en opsplitning der ikke levner rum for en brug der går på tværs af de rationaler der dikterer dens udformning. Med den manglende opmærksomhed overfor byens genrelle brugsværdi forsvinder 'festen' ud af dagliglivet, og henvises til særlige reservater i form af morskabsparker, feriesteder med videre.

Det fragmentariske blik

Byen er, for Lefebvre, uløseligt forbundet med urbaniteten. Hvor byen udgør den umiddelbare, praktisk-materielle og arkitektoniske realitet, er urbaniteten en social realitet af sammenhænge der forstås, konstrueres og rekonstrueres gennem tænkning. Urbaniteten – bylivet og bysamfundet, er uadskillelig fra byens morfologi (ibid. p. 103). Byens misère er således, ifølge Lefebvre, dens opsplitning og det deraf følgende bortfald af urbaniteten.

En forståelse af byen og urbaniteten må derfor være helhedslig for at kunne håndtere denne misère. Videnskaberne om byen (socialvidenskaberne) er imidlertid selv opsplittede i deres respektive specialer. Historikere, økonomer, geografer, sociologer mv. besidder således nok en faktuel viden om byen, men den består af spredte fakta. Her overfor står filosofien der synes alene om at søge helheden, men som ikke besidder fakta.

Tilsyneladende synes planlægningsteorien at forene viden med helhedstænkning, men den graver i filosofien efter forgodtbefindende, og antager derfor en kraftigt ideologisk karakter. Det gælder således både visionerne om det ideelle samfund eller den gode by, hvad enten de er baseret på forestillingen om den antikke by (Mumford) eller på forestillinger om bymennesket i naturen (le Corbusier) (ibid. pp. 94-99).

Planlægningspraksisen har været et redskab til løsning af partielle problemer som bolig- og infrastrukturforsyning i forbindelse med den industrielle vækst, hvorfor byens egentlige problemer er blevet sløret. Planlægningen har været et ideologisk instrument til at organisere byen som en indretning tilpasset organiseringen af produktion og konsumtion af varer, hvorved dens betydning som værk, som et sted for fornøjelse og domæne for brugsværdi er forsvundet.

Vejen ud af misèren

Lefebvre taler for en genopfindelse af urbaniteten og en generobring af 'retten til byen', forstået som

rum for behov, brugsværdi og leg – ‘festens’ rum. Denne ret til byen er ikke en tilbagevenden til den traditionelle by, men må formuleres som en fornyet ret til urbant liv. Dette indebærer at det urbane, mødestedet og prioriteringen af brugsværdi, finder sit morfologiske fundament og sin praktisk-materielle realisering (ibid. p. 158).

Den dobbelte transformation af byen og det urbane har den almene befolknings hverdagsliv som sit udgangspunkt. Den kan derfor ikke baseres på en ny ‘stor’ planlægningsteori. Lefebvre taler derfor om at planlægge for den ‘flygtige’ eller ‘forbigående’ by, snarere end den ‘evige’ by. Denne nye by må formuleres af videnskaberne om byen, filosofien og kunsten i fællesskab. Dens realisering er imidlertid afhængig af den almene befolknings aktive medvirken, da den tager sit udgangspunkt i dennes hverdagsliv.

Sammenfatning

Selvom Sennetts og Lefebvres udgangspunkter er vidt forskellige, er de enige om at udpege segregeringen af byen som problematisk. Hvor Sennett ser segregeringen som et forsøg på at afværge de psykiske følger af en ellers kaotisk og uforståelig omverden, ser Lefebvre den som resultatet af en uafvendelig følge af en fragmentarisk tænkning om byen, fostret af industrialismens rationalitet.

Med deres fælles opmærksomhed overfor individet og hverdagslivet er de begge stærkt kritiske overfor den traditionelle rationelle planlægning, og ser en aktiv borgerdeltagelse i planlægningen som både nødvendig og ønskelig. Det er derfor også naturligt at de begge taler for en ad hoc planlægning.

Som også Smith påpeger (1980), er det imidlertid svært at se, hvad en ‘afzoning’ på planlægningsniveau for Sennetts vedkommende vil kunne udrette i forhold til en substantiel blanding af byfunktionerne. Smith gør netop opmærksom på, at den relative lethed hvormed der kan opnås dispensation for arealanvendelse ikke har ført til nogen nævneværdig funktionsblanding. Sennett synes ikke at være opmærksom på, at funktionsopdelingen netop er en forudsætning for byens anvendelse som rationel indretning for produktionen. Her har Lefebvre tilsyneladende fat i den lange ende, hvilket dog ikke gør hans projekt mindre problematisk, da hans mål er det samme. Konklusionen må derfor være så meget desto mere radikal, da han reelt udfordrer det kapitalistiske samfund på dets grundlæggende organisering i rummet.

Konklusion

Ovenstående gennemgang af dele af det forrige århundredes byteori antyder, hvad der imidlertid ikke kan undre, store forskelle i forståelsen af byen og det urbane og af relationen mellem rummet

og det sociale. Disse begrebers sammensathed og kompleksitet åbner op for umådeligt mange perspektiver der, som Lefebvre gør opmærksom på, hver især må komme til forskellige erkendelser og dermed fokusere på forskellige behov for handling.

Der er imidlertid en generel forståelse af, at den moderne by er grundlæggende forskellig fra den førindustrielle by, hvadenten dette tilskrives egenskaber ved byen og dens livsform i sig selv eller ved samfundsformen. Dette bør give anledning til refleksion i forhold til de normative planlægningsteorier der, på den ene eller den anden måde tager afsæt i førmoderne eller utopiske bymodeller.

Ud over at de forskellige teoretiseringer om byen anlægger forskellige perspektiver og dermed forskelligt fokus er de også, både i deres analyser og konklusioner, båret af forskellige holdninger til byen og dens problemer. Wirth og Sennett er således enige om at identificere det moderne byliv som kaotisk og uforståeligt, men hvor Wirth søger at etablere ro og orden gennem adskillelse, ser Sennett netop denne adskillelse som dræbende for urbaniteten, og søger tvært imod at konfrontere kaosets uafvendelighed gennem 'afzoningens' påståede opdragende virkning.

Hvor marxisterne (inklusive Lefebvre) lægger afgørende vægt på den kapitalistiske samfundsmodels indflydelse på produktionen af rummet, ligner Wirth og Sennett til gengæld hinanden mere i deres manglende interesse for dette forhold. Hvor Lefebvre har en udbygget fornemmelse for de urbanitetens og hverdagslivets vilkår under kapitalismen er Castells og Harvey til gengæld mere optagede af de samfundsstrukturelle betingelser for fordelingen af økonomisk og materiel velstand. Dermed slipper den fornemmelse for individet og hverdagslivet fra dem, som deles af Sennett og Lefebvre.

Med Wirths manglende opmærksomhed på kapitalismen som faktor for bor byen og det urbane er hans handlingsmodel blot regulerende indenfor den bestående samfundsform. Her overfor står marxisternes kritik og Sennetts indirekte kritik af samfundsformen imidlertid centralt i forhold til deres handlingsmodeller, der fordrer eller forudser mere eller mindre radikale ændringer, også af samfundsformen.

Sammenfattende er byteorien ligeså mangefacetteret som dens objekter; byen og det urbane. I og med at byen og det urbane kan betegnes som 'væsentligt omstridte begreber'⁴ kan der ikke etableres nogen generel definition på dem. Byteorien er derfor i sin natur inkonsistent qua mangfoldigheden af mulige perspektiver, og normativ qua mangfoldigheden af definitioner af byens og det urbanes problemer.

---

⁴ For 'væsentligt omstridte begreber', se Albertsen 1999.

Litteraturliste

- Albertsen, Niels** (1985) "Farvel til byen og marxismen?". I Jens Chr. Tonboe (red.): Farvel til byen?. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, pp. 283-308.
- Albertsen, Niels** (1988) "Storbyen, sociologiens 'forsvindings'-objekt?". I Jens Chr. Tonboe (red.): Storbyens sociologi. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, pp. 235-261.
- Albertsen, Niels** (1999) "Retfærdiggørelsesregimer og den omstridte by". Paper til KACTUS seminar, Kunstakademiets Arkitektskole, København, 8. April, 1999.
- Andersen, Hans Thor** (1988) "Byforskningen og materialstrukturen". I Jens Chr. Tonboe (red.): Storbyens sociologi. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, pp. 17-36.
- Castells, Manuel** (1982) "Statsintervention, kollektiv konsumtion og bymæssige modsætninger". I Finn Barnow et al. (red.): Storbyens krise. Introduktion til urbanteorien. København: Aurora, pp. 173-200. (Oversat fra "The Urban Process under Capitalism: A Framework for Analysis". International Journal of Urban and Regional Research, Vol. 2, No. 1, March 1978)
- Castells, Manuel** (1982) "Teori og ideologi i bysociologien". I Finn Barnow et al. (red.): Storbyens krise. Introduktion til urbanteorien, pp. 25-50. København: Aurora. (Oversat fra "Théorie et idéologie en sociologie urbaine", Sociologie et société, vol. 1, no. 2, November 1969)
- Castells, Manuel** (1983) "Krise, planlægning og livskvalitet". Byplan nr. 2, 1983, pp. 62-70. (Oversat fra "Crisis, Planning and the Quality of Life", Berkeley: Institute of Urban and Regional Development, University of California, Berkeley)
- Harvey, David** (1982) "Urbaniseringsprocessen under kapitalismen: En analyseramme". I Finn Barnow et al. (red.): Storbyens krise. Introduktion til urbanteorien. København: Aurora, pp. 103-136. (Oversat fra "Crise de l'Etat, consommation collective et contradictions urbaines." I Nicos Poulantzas (red.): La crise de l'Etat, Presses Universitaires de France, 1976)
- Harvey, David** (1989) *The Urban Experience*. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, Henri** (1996) "Right to the City". I Henri Lefebvre: Writings on Cities. Oxford: Blackwell, pp. 63-184. (Oversat fra "La droit de la ville", 1967)
- Lefebvre, Henri** (1997) "Det bymæssige rommets produktionsprosess". I Jonny Aspen & John Pløger (red.): På sporet av Byen. Oslo: Spartacus, pp. 43-57. (Oversat fra "Introduction à l'espace urbain", Metropolis, 1975)
- Lindboe, Eyvind** (1988) "Den moderne produktion og den nye storby". In Jens Chr. Tonboe (red.): Storbyens sociologi. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, pp. 54-70.
- Sennett, Richard** (1997) "The Grid". I Jonny Aspen & John Pløger (red.): På sporet av Byen. Oslo: Spartacus, pp. 129-158. (Oversat fra "The Making of Grids", International Social Science Journal, no. 125, 1990)
- Simonsen, Kirsten** (1988) "Henri Lefebvre og 'det urbane'". I Jens Chr. Tonboe (red.): Storbyens sociologi. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, pp. 215-234.
- Smith, Michael Peter** (1980) *The City and Social Theory*. Oxford: Blackwell.
- Tonboe, Jens Chr.** (1988) "Storbyens nye sociologi". I Jens Chr. Tonboe (red.): Storbyens sociologi. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, pp. 5-16.
- Tonboe, Jens Chr.** (1993) *Rummets sociologi*. Akademisk Forlag.